

Inkludering av barn i forberedelser til turdag

Liv-Heidi Koen

Kandidatnummer 211

Bacheloroppgave

Fysisk Fostring

Veileder for fordypning og pedagogikk

Anne Berg

Veileder pedagogikk

Mirjam Dahl Bergsland

BAC-HO02

Dronning Mauds Minne Høgskole

Trondheim, april 2014

DronningMaudsMinne
HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Innhold

1	<i>Innledning</i>	3
1.1	<i>Valg av tema</i>	3
1.2	<i>Avgrensing av tema</i>	3
1.3	<i>Oppgavens oppbygning</i>	4
2	<i>Teori</i>	4
2.1	<i>Inkludering</i>	4
2.2	<i>Nærmiljø</i>	8
2.3	<i>Barnas kroppslige utvikling</i>	9
2.4	<i>Interaksjon mellom individer i en barnehage</i>	11
2.4.1	<i>Omsorg</i>	11
2.5	<i>Pedagogisk dokumentasjon</i>	12
3	<i>Metode</i>	12
3.1	<i>Generelt</i>	12
3.2	<i>Forberedelser</i>	13
3.3	<i>Forskningsetikk</i>	14
3.4	<i>Gjennomføring av intervjuene</i>	15
3.5	<i>Transkribering, analyse og tolkning</i>	16
3.6	<i>Metodekritikk</i>	17
4	<i>Resultat og drøfting</i>	17
4.1	<i>Barnehagenes syn på inkludering</i>	18
4.2	<i>Barnehagenes syn på utfordringer ved inkludering</i>	20
4.3	<i>Barnehagenes erfaringer med inkludering av barn i forbindelse med forberedelse til turdager</i>	22

4.3.1	<i>Hvordan inkludering av barna påvirker deres turdag</i>	24
4.3.2	<i>Barnehagenes tanker om videre fokus på inkludering</i>	25
4.4	<i>Barnehagenes syn på hvorfor man skal på tur i nærmiljøet</i>	26
5	<i>Oppsummering og konklusjon</i>	28
5.1	<i>Oppsummering av mine funn</i>	28
5.2	<i>Mine refleksjoner</i>	30
6	<i>Litteraturliste</i>	31
7	<i>Vedlegg</i>	35
7.1	<i>Intervjuguide</i>	35

1 Innledning

1.1 Valg av tema

Da jeg skulle bestemme meg for tema for bacheloren så ville jeg skrive om noe som interesserte meg og som jeg syntes var spennende. Jeg fant ut at jeg ville skrive om inkludering av barn i barnehagen i forbindelse med turdager ettersom jeg hadde forestillinger om at dette ikke ble fokusert mye på i hverdagen og mine forestillinger gikk også ut på at jeg trodde at de voksne i barnehagen gjør mye av forberedelsene på egen hånd uten at barna får være med. Dette ville jeg se mer på. Disse forestillingene har jeg fått fra 3 praksisperioder ved høgs skolen og andre erfaringer fra barnehagen.

1.2 Avgrensing av tema

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver sier: «Personalet har ansvar for at alle barn, uansett funksjonsnivå, alder, kjønn og familiebakgrunn får oppleve at de selv og alle i gruppen er betydningsfulle personer for fellesskapet.» (RP11, s 23). Dette gir oss et innblikk i hvor stort ansvar personalet har ovenfor barna. Hvis man ser sitatet sammen med dette sitatet: «Variert fysisk aktivitet både inne og ute er av stor betydning for utvikling av motoriske ferdigheter og kroppsbeherskelse. Aktiv bruk av natur og nærmiljø gir mange muligheter.» (RP11, s 41), så kan man se hvor viktig både inkluderingen og naturen er for barnas utvikling. Hvis man også ser på det Merlau-Ponty sier om at barna er: «kroppssubjekter i bevegelse og samspill med omgivelsene» (Sandseter, 2010, s 53), så kan man begynne å forstå betydningen av at barn får være i interaksjon med det som er rundt seg.

Jeg har valgt å fokusere på barnehagepersonalet sin rolle i inkluderingen av barna og jeg har sett det fra voksenperspektivet siden personalet har en overordnet oppgave med å være helt tilstede både fysisk og mentalt i nærvær med barna (Arnesen, 2012, s 254). Jeg har valgt å spesifisere mine informanter til barnehagelærere på storbarnsavdelinger og med dette som grunnlag så valgte jeg min problemstilling som ble slik:

Hvordan inkluderer 5 forskjellige barnehager barna i forberedelsene til en turdag?

I utgangspunktet tenkte jeg å bruke 3 barnehager som informanter, men dette økte til 5. For å kunne sammenligne slik som problemstillingen tilsier at jeg skal så måtte jeg velge flere enn 1 barnehage.

1.3 Oppgavens oppbygning

Etter innledningen er denne oppgaven delt inn i 3 deler som er teori, metode og resultat og drøfting og vedlegg. I tillegg kommer oppsummering og konklusjon og vedlegg. I teoridelen vil jeg se på aktuell teori som er belysende for min problemstilling. Med denne teorien vil se på ulike sider av temaet og også se på voksenrollen. Den neste delen er metode og der belyser jeg hvordan jeg kom fram til de resultatene som jeg fikk. Så har jeg en del hvor jeg ser på resultatene og drøfter de opp mot teori. Resultatene og drøftingen har jeg valgt å ta sammen i en del, ettersom jeg ser det som hensiktsfullt for min oppgave. Ved å gjøre det på denne måten så føler jeg at jeg får belyst problemstillingen på best mulig måte og jeg slipper så mange gjentakelser av resultatene. I denne delen vil jeg også bruke direkte sitat fra et par av barnehagene, etter tillatelse fra intervjuobjektene. Så kommer oppsummering og konklusjon. Helt til slutt i denne oppgaven kommer en litteraturliste og vedlegg.

2 Teori

I denne delen av oppgaven så skal jeg forsøke å belyse min problemstilling med aktuell teori. Jeg kommer til å ta for meg ulike sider ved inkluderingen samtidig som jeg ønsker å se på barnas kroppslige utvikling og nærmiljøet de skal oppholde seg i. Jeg velger bevisst å innlemme voksenrollen i alle delene som kommer i denne delen, ettersom voksenrollen spiller en viktig rolle i alle sidene ved inkludering av barn i barnehagen.

2.1 Inkludering

Hverdagen i barnehagen er varierende og forskjellig fra dag til dag og fra barnehage til barnehage. I barnehagene finner vi barn og voksne med forskjellige egenskaper og

forutsetninger. På grunnlag av dette krever barnehagehverdagen at vi har voksne som er kreative og oppmerksomme og som legger til rette for en hverdag der barna er deltakende. Og for å starte dette temaet så vil jeg fremheve FNs barnekonvensjon, artikkel 13 der det står at barn har rett til ytringsfrihet (FNs barnekonvensjon, 2003, s 13).

I Rammeplanen er inkludering viktig for barna i deres utvikling. «Personalet har ansvar for at alle barn, uansett funksjonsnivå, alder, kjønn og familiebakgrunn får oppleve at de selv og alle i gruppen er betydningsfulle personer for fellesskapet.» (RP11, s 23). Rammeplanen legger her ansvaret på pedagogene og resten av personalet og det er deres oppgave at alle barn får sin plass i fellesskapet som finnes i barnehagen. Her legges det også vekt på at hvert individ skal se og erkjenne at andre individer også har sin verdifulle plass i fellesskapet og at de skal få bruke sin plass. Personalet må se alle barn uavhengig av de forutsetningene som de har og inkludere de på samme måte som resten av barnegruppen. De skal få kjenne at de betyr noe og at det de kommer med er verdifullt for gruppen som helhet og seg selv. Personalet må sørge for å få fram dette i barnas hverdag og jobbe fokusert på det. «Førskolelæreren skal være i stand til å se og lære av det som skjer i praktisk handling, til å ta ulike perspektiver og gripe barnas opplevelser.» (Røys, 2007, s 200). Dette kan vi se i sammenheng med det Lov om barnehager sier: «Barn i barnehagen har rett til å gi uttrykk for sitt syn på barnehagens daglige virksomhet. Barn skal jevnlig få mulighet til aktiv deltakelse i planlegging og vurdering av barnehagens virksomhet. Barnets synspunkter skal tillegges vekt i samsvar med dets alder og modenhet.» (Lov om barnehager, 2006, § 3). Man kan se på barn som subjekter når de evner å uttrykke seg om det som vedrører sitt eget liv (Bae, 2007). De uttrykker seg om det som er viktig for deres hverdag slik at de har det godt. «Barn har dermed fått lovfestet subjektstatus i Norge.» (Amundsen, 2011, s 148).

Inkludering er samhandling som skapes av personalet i barnehagen (Molander, 2013).

Molander sier at dette legger grunnlaget for at barna får delta i et samfunn i barnehagen med lek og læring (*ibid.*). «Likeverdige barnehagetilbud av god kvalitet krever derfor individuell tilrettelegging av tilbudet og lokal tilpasning av tilbudet.» (RP11, s 23). Alle barn har forskjellige behov og forutsetninger og for at dette skal være en fordel istedenfor en ulempe så må personalet ta legge til rette for at hvert enkelt barn får delta i fellesskapet. Dette kan gjøres ved ulike tiltak.

Personalet må reflektere sammen om det faktisk settes fokus på at alle barn skal få delta i samfunnet i barnehagen (Moen, 2011). Slik refleksjon og drøfting kan gjøres på ulike møter i barnehagen som personalmøter og avdelingsmøter (Ulla, 2012). På slike møter så kan de voksne lære av hverandre og dra nytte av hverandres kunnskap (*ibid.*). Foreldreutvalget for barnehager har laget en huskeliste som heter SKRIK som omfatter de behovene som de ser at barnehagen og de som benytter seg av den har (Lyngmo, 2013). I denne listen så kommer det blant annet fram at barnehagen skal: «Inkludere alle barn: Barnehagen skal være til det beste for alle barn. Spesielt må det legges til rette for at barn som har ekstra behov, får det de trenger og at barnehagen ivaretar mangfoldet i samfunnet vårt.» (*ibid.*). Foreldreutvalget for barnehager forteller at hvis hele personalet har god kompetanse så sørger det for at det er god kvalitet i barnehagen (*ibid.*). Videre så sier de at hele personalet må få tilbud om utdanning og at det må være stor pedagogtetthet i barnehagen (*ibid.*).

Inkludering handler om å leve ditt liv som du selv vil og at du får være deltakende i et samfunn hvor alle har like muligheter (Arnesen, 2012). Like muligheter kan være til skole, utdanning, legehjelp og andre ting som alle mennesker skal ha like rettigheter til. Når det kommer til barnehagen så skal alle barn i dag få plass i barnehage hvis foreldrene ønsker det (*ibid.*). Dette er en av godene som alle skal ha mulighet til i samfunnet vårt. Disse mulighetene skal man ha tilgang til uansett familiebakgrunn og religion og dette kan vi se i sammenheng med at alle skal få være: «fullverdige medlemmer av samfunnet.» (Arnesen, 2012, s 17).

«Lige så viktig som at kunne læse og skrive er det at kunne indgå i aktivt samspill med andre mennesker og have utviklet tro på egne evner og formåen således at man tør involvere seg aktivt i det sociale liv.» (Broström, 2011, s 42). Broström forklarer her at mennesker skal være sammen med andre mennesker i et samspill der hvor man tror på seg selv og der man tør å være seg selv sammen med andre. «Biesta (2006:39) sier at demokratisk subjektivitet i like stor grad går ut på å handle og ytre seg – og å bringe seg selv inn i en verden av mangfold og ulikhet – som å skape muligheter for andre til å handle og ytre seg og å gi dem muligheter til å være subjekter.» (Kristiansen, 2011, s 190). Her nevnes det at det ikke bare handler om å fremme seg selv som et subjekt i et samspill, men at man også skal jobbe for å få fram de andre menneskene. I Rammeplanen blir demokrati også nevnt i forbindelse med barnehagen og Rammeplanen sier dette: «Barnehagen skal legge grunnlag for livslang læring og aktiv

deltakelse i et demokratisk samfunn i nær forståelse og samarbeid med barna hjem.» (RP11, s 12).

Molander nevner at inkludering er et samhandlingsmønster der: «Samhandlingen vil i større eller mindre grad la det enkelte barn ut fra barnets forutsetninger få delta i lek og læring, oppleve likeverd og ha mulighet for medvirkning og utvikling.» (Molander, 2013, s 259). Ekskludering er motsetningen til inkludering (Arnesen, 2012). Ekskludering trenger nødvendigvis ikke å være negativt ment, men det innebærer at du blir satt utenfor noe du tidligere var deltakende i (*ibid.*). Inkludering og ekskludering kan ses i sammenheng med anerkjennelse. «For å føle anerkjennelse må jeg oppleve at den andre setter seg inn i min subjektive opplevelse, det vil si min måte å se og forstå på.» (Sveen, 2013, s 300). Et subjekt må sette seg inn i situasjonen til et annet subjekt for å forstå. I barnehagesammenheng og i sammenheng med problemstillingen for denne oppgaven så kan vi se på forholdet mellom en voksenperson og et barn. En voksenperson må se og kjenne barnet for å skape en anledning til å kunne inkludere det i sin barnehagehverdag. Anerkjennelse handler ikke om å mene det samme, men kan være å akseptere at vi er forskjellige (Sveen, 2013). For å være anerkjennende er det viktig å lytte, fange et annet menneskes opplevelse og forstå (*ibid.*). Å være en anerkjennende person krever et helt menneske, og med dette menes at man må bruke kroppen, hodet og hjertet for å se det andre mennesket. «Samtidig er det et krav og en forpliktelse for pedagogen som skal legge til rette, planlegge og gjennomføre arbeidet, slik at alle barn får muligheter til å delta.» (Eide & Winger, 2006, s 29).

I en barnehage med barn og voksne som har forskjellige egenskaper, forutsetninger og kunnskap kan vi se på alle i et fellesskap som det mangfoldet vi har i barnehagen. Mangfold viser til de forskjeller som er blant mennesker i et samfunn og det unike i hvert menneske (Arnesen, 2012). Barn og voksne har ulike egenskaper, personligheter og andre kjennetegn som definerer hvem de er som personer. Slike definisjoner av hvem vi er trenger ikke bare å komme fra oss selv, det kan også komme fra andre. I samfunnet kan vi bli satt i ulike kategorier ut i fra det andre definerer oss som (*ibid.*). I barnehagen kan vi definere barna etter hva som kjennetegner hjemmet deres og hva som kjennetegner deres bakgrunn. Når dette skjer så kjennetegner vi ikke hvem barna er (Arnesen, 2012). Det sier heller ikke noe om hva barna trenger eller hva som er deres behov (*ibid.*). For at de voksne i barnehagen skal kunne inkludere barna i forberedelsene til tur så er det viktig at barna har kjennskap til hva som finnes i nærmiljøet rundt dem.

2.2 Nærmiljø

«Som pedagogisk virksomhet skal barnehagen legge til rette for at barna blir kjent med verden rundt seg.» (RP11, s 21). Dette kan gjøres ved at barnehagene tar med seg barna ut i nærmiljøet for å gi opplevelser og erfaringer. Ved at barna får innsikt i hvor de bor og hvor de kommer fra så kan de forsøke å se seg selv i en større sammenheng (Moen, 2011). «Lek og opphold i naturen skiller seg i særlig grad fra lek i barnehager og skolegårder, ved at barna og de voksne selv må ta større ansvar for sine handlinger.» (Bagøien & Storli, 2013, s 19). «Aktiv tilstedeværelse innebærer at barna får rom til individuell utfoldelse. Når de voksne er tilstede der det skjer, lærer de å kjenne ferdighetsnivået til det enkelte barnet.» (*ibid.*). Dette kan ses i sammenheng med utsnittet fra Rammeplanen som er representert over i dette avsnittet der barnehagen er viktig for barnas utfoldelse i nærmiljøet.

I Fagområde 3.6 Nærmiljø og samfunn kan vi lese: «Barn skal medvirke i å utforske og oppdage nærmiljøet sitt.» og «Gjennom arbeid med nærmiljø og samfunn skal barnehagen bidra til at barna blir kjent med og deltar i samfunnet gjennom opplevelser og erfaringer i nærmiljøet» (RP11, s 47). Foreldre er for mange barn store rollemodeller (Mjaavatn & Fjørtoft, 2008). De er idealer når det kommer til hvordan man skal oppføre seg og hvordan man snakker til hverandre. Foreldre er også idealer når det kommer til fysisk aktivitet og hvordan vi bruker nærmiljøet rundt oss. Dette kan vi se i sammenheng med det Bagøien og Storli sier om voksenrollen i barnehage: «Barn speiler voksnes adferd i læringsprosessen.» (Bagøien & Storli, 2013, s 97). Barna i barnehagen ser de voksnes holdninger (Molander, 2013). En del av kjennskapen barna har til nærmiljøet får de fra barnehagen og en del får de når foreldrene tar de med ut. Med foreldrene så kan de oppsøke miljøer og steder som de kanskje ikke ville ha fått besøkt hvis ikke de var med foreldrene. Foreldres valg kan være med på å påvirke barna i de valgene de tar senere i livet (Mjaavatn & Fjørtoft, 2008). En motiverende faktor for at barna vil være med ut på tur i nærmiljøet kan være å invitere med venner og at turen blir lagt ned på barnas nivå der det er mulighet for å utforske underveis og at turen ikke blir for lang (*ibid.*).

Når man skal på tur eller skal sette i gang ulike prosjekter så kan disse være vokseninitiert samtidig som at barna får innvirke på innholdet (Moen, 2011). I denne sammenheng så betyr det at de voksne kan bestemme at barnegruppen skal på tur og bestemme rammene rundt den. Så kan barna inkluderes ved at de får være med på å bestemme hvor de skal gå på tur og

hva de skal gjøre der. Denne inkluderingen kan gjøres ved at barna får være med på å bestemme en gang hver eller at de samles som en gruppe og kommer fram til hva turen skal inneholde. For å bli kjent med nærmiljøet så kan de voksne introdusere barna for nye plasser som de ikke vet om (Moen, 2011). Ved å gjøre dette så får barna flere erfaringer med nærmiljøet og kan derfor foreslå å dra tilbake til plasser som de liker. Barna kan ikke få erfaringer på plasser som de ikke kjenner til hvis de ikke får tilgang på dem.

Når barnehagen er ute på tur i nærmiljøet så kan det være hensiktsmessig å inkludere barna i det som skjer der de er og la de få oppleve medbestemmelse og deltakelse (Bagøien & Storli, 2013). Videre sier de at de voksne må endre på deres styring av det som skjer hvis omgivelsene forandrer seg og de sier at gruppestyring kan gi en følelse av å være deltakende (*ibid.*). De voksne må se hvert enkelt barn og skape en tur som gir gode opplevelser for barna (*ibid.*). I denne oppgaven setter jeg fokus på inkludering i forhold til turdager i barnehagen og ved å gjøre dette så må jeg også sette noe av fokuset på hvorfor barna skal gå på tur. Hvilke verdier får barna ut av dette som er viktige? Rammeplanens fagområde 3.2 Kropp, bevegelse og helse fremmer viktigheten av at barna får utfolde seg slik at deres utvikling fortsetter på en god måte (RP11). Fagområdet sier blant annet at: «Barn er kroppslig aktive og de uttrykker seg mye gjennom kroppen. Gjennom kroppslig aktivitet lærer barn verden og seg selv å kjenne.» (RP11, s 41).

2.3 Barnas kroppslige utvikling

Når barna er på tur i skogen så kreves det balanse av barna i tillegg til at det settes store krav til både fin- og grovmotorikk (Moser, 2010). Når de beveger seg i ulent terreng så må de gå over stokker, bevege seg rundt greiner og være oppmerksomme for uventede scenarioer. Når de står i ro på et område hvor det er ulendt terreng så må de jobbe for å opprettholde likevekten. «Innen idrett og lek stilles det krav til grov- og finmotorikken og til balansen samtidig» (Moser, 2010, s 137). Kroppens deler må samarbeide med hverandre for at barnet skal klare å leke aktivt. I naturen må kroppen også være på vakt for uventede ting og dette krever enda mer av barnet.

Barnas utvikling foregår på ulike stadier og områder. I forbindelse med tema for bachelor så fokuseres det i dette avsnittet på barnas motorikk når de er ute på tur. Motorikk beskriver noe

om kroppen og bevegelse av den og kan også beskrive kroppsholdning (Moser, 2010, s 127). Grovmotorikk handler om bevegelse av store muskelgrupper eller hele kroppen (Moser, 2010). Dette kan være bevegelser som hopping, løpe, hinke og vinke. Ved å se på disse bevegelsene så kan vi også si at grovmotorikken handler om å flytte og bevege på hele kroppen (*ibid.*). Finmotorikk handler om små muskelgrupper og små bevegelser (Moser, 2010). Her må barna tenke på presisjon og kontroll med en nøyaktig timing (*ibid.*). Slike bevegelser kan være å plukke opp små biter som krever at barnet bruker et pinsettgrep eller holde i en blyant eller malerpensel. Finmotorikken handler også om koordinasjon av ulike kroppsdelene, slik som øye-fot, øye-hånd og hånd og finger (Moser, 2010, s 136). Koordinasjon kan barna få øvd aktivt på når det er vinter og de kan gå på ski ute. Lysklett og Bjørgen peker på at det er viktig å skape skiglede hos barn (Lysklett & Bjørgen, 2010, s 355). For å kunne opprettholde balansen i kroppen når vi blant annet går på ski så er vi avhengige av flere systemer, både synet, muskelleddene og huden (Moser, 2010, s 137). Man kan skille mellom to typer balanse og dette er statisk og dynamisk balanse (*ibid.*). Statisk balanse finner vi når kroppen skal opprettholde likevekten uten at man beveger kroppen og dynamisk balanse er når man skal opprettholde likevekten når man beveger seg (*ibid.*). Motorisk kompetanse hos barn kan ha sammenheng med deres selvbilde, selvtillit og selvoppfatning (Haga, 2011, s 258).

«Når det gjelder kroppens og bevegelsens *sosiale betydning*, pekes det på at gode motoriske ferdigheter og fysiske ressurser kan bidra til en høyere sosial status i barnehage og skole.» (Moser, 2010, s 33). De som har større forutsetninger for å være med på en bredere variasjon av aktiviteter i ulike terreng vil kunne være mer populære lekekamerater i noen tilfeller. Fysisk aktivitet har også stor betydning for barnas helse for å minske risiko for sykdommer og det vil også minske inaktiviteten i barnehagen (Haga, 2010). «Gi barna motoriske utfordringer som står i forhold til ferdighetene deres – mestring gir selvtillit og skaper bevegelsesglede.» (Haga, 2010, s 260). Disse motoriske utfordringene kan komme i naturen eller barnehagens uteområde. Da kan vi se på hvilke muligheter disse områdene gir og dette kalles for affordances (Meer, 2010). «En «affordance» er noe omgivelsene tilbyr iakttakeren og avhenger dermed av både omgivelsene og organismen.» (Meer, 2010, s 158).

2.4 Interaksjon mellom individer i en barnehage

For at de voksne skal klare å inkludere barna i deres hverdag og spesielt i planleggingen av tur så må de skape en relasjon med barna. Berit Bae har gjennomført studier av samspill mellom voksne og barn og sier at: «Anerkjennende samspill var en betingelse som bidro til inkluderingsprosesser.» (Solli, 2012, s 43). Videre sier hun at denne kvaliteten gir rom for barns medvirkning og at dette kommer an på hvordan de voksne samhandler med barna (*ibid.*). Bae viser også at det kan være utfordrende å få inkludert alle barna i barnegruppen og vanskelig å skulle få dette til å skje ut i fra deres forutsetninger (*ibid.*). Petersen (2009) sier at personalets kunnskap kommer fra praksis i barnehagefeltet og at vi på forhånd har sett for oss hvordan barn oppfører seg (*ibid.*). Hun sier også at dette medfører en risiko for at vi danner oss stereotyper der vi ser for oss barnas forutsetninger og kunnskaper (*ibid.*). Berit Bae: «Samspillsmønstrene ga varierende rom for selvopplevelse og tillit til egne erfaringer og hva slags rom som skapes for barns deltakelse og medvirkning. Romslige samspillsmønstre ga rom for barn til å uttrykke seg og bli møtt ut fra egne forutsetninger.» (Solli, 2012, s 45). Fra de voksnes premisser kom trange samspillsmønstre og der ga de voksne barna mindre støtte til å være deltakende (*ibid.*). Å gi mindre støtte til barna kan sees i sammenheng med omsorgsbegrepet som står sentralt i å inkludere barna.

2.4.1 Omsorg

For å kunne inkludere alle barna i barnehagen i sin egen hverdag så må man kjenne barna godt. Hvilke interesser har de? Hvilken rolle har de i fellesskapet? Har man barn som ikke er like frampå som andre barn når det gjelder å uttrykke seg i en gruppe så må man tilrettelegge på andre måter. «Tatt i betraktning at mange barn tilbringer mye av sin barndom i barnehage, er det viktig både for det enkelte barnet og dets familie å legge vekt på alle typer omsorg.» (Bae, 2007). Omsorgsbegrepet finner vi helt tilbake i Aristoteles' etikk (Tholin, 2013). «Omsorg kan oppleves gjennom stemninger, berøringer eller varme blikk.» (Tholin, 2013, s 17). Man kan se, kjenne og føle omsorg. Den må oppleves med kroppen og hodet. Barna kan føle omsorg fra personer i deres verden og dette kan være de i barnehagen og de i familien hjemme. De som skal utøve omsorg må ha: «nærhet til seg selv, til sine egne følelser og reaksjoner i møtet med andre.» (Arnesen, 2012, s 260). For barna så kan omsorg være et begrep som gir mange og forskjellige følelser (Tholin, 2013). For de som opplever god

omsorg som passer og oppfyller deres behov så har de positive assosiasjoner med begrepet. For de som har varierende opplevelser med omsorg i sine nærmiljø så kan dette begrepet være utfordrende og vanskelig. «Løvlie betrakter omsorg fra to hovedperspektiver. Fra perspektivet det *personlige indre* kan omsorg «sies å være en følelse, et motiv eller sinnelag som en person vier overfor andre som trenger støtte hjelp eller pleie.» (Tholin, 2013, s 18). «Det *offentlige ytre* knytter han til roller og arbeidsoppgaver relatert til for eksempel omsorgspersonen i en profesjonell sammenheng.» (*ibid.*).

2.5 Pedagogisk dokumentasjon

Dokumentasjon kan lages for å skape refleksjon, det kan brukes for å synliggjøre læring og arbeid og det kan brukes for å se på enkeltbarn (RP11). Pedagogisk dokumentasjon handler om refleksjon og læring (Kolle, Larsen & Ulla, 2010). «Pedagogisk dokumentasjon knyttes dermed til personalets læring og kollektive læringsprosesser for å videreutvikle kvalitet i barnehagen, der kritisk refleksjon, dialog og demokrati står sentralt.» (*ibid.*, s 12). Slike prosesser starter ofte med en observasjon som rører noe ved oss (*ibid.*). Det å dokumentere praksiser kan gi større trygghet og bevissthet i personalgruppen (*ibid.*). «Refleksjoner blant personalet handler i høy grad om hvordan barnas bidrag kan være utgangspunkt for det pedagogiske arbeidet i barnehagen.» (Andresen, 2010). Refleksjoner om hvordan man skal se barnas bidrag og se i hvordan form de kommer.

3 Metode

3.1 Generelt

En metode handler om hvordan vi skaffer oss den informasjonen og kunnskapen som vi er ute etter og to av disse metodene er kvantitative og kvalitative metoder (Dalland, 2012). Den kvantitative metoden er målbar i form av ulike enheter, mens den kvalitative metoden henter inn opplevelser og meninger som ikke kan tallfestes (*ibid.*). På grunn av min problemstilling så har det vært hensiktsmessig å velge den kvalitative forskningsmetoden fordi den kan gi meg de erfaringene og opplevelsene fra informantene som jeg ser på som betydningsfull for

min oppgave. «Kvalitative metoder søker å gå i dybden...» (Thagaard, 2013, s 17). Dette vil si at vi går inn i dybden på den vi ønsker å forske mer på og da kan man få resultater som er forskjellige fra informant til informant. Disse resultatene trenger ikke å være forskjellige, men fokuset er at alle opplevelser og erfaringer er individuelle.

Innenfor den kvalitative metoden så har jeg valgt intervju som innsamlingsstrategi (Dalland, 2012). Intervjuet brukes når man søker intervjupersonens ståsted og målet er at man skal se erfaringer og opplevelser (Kvale & Brinkmann, 2012). Intervjuene kan ha forskjellige intensjoner og de kan forløpe på forskjellige måter (*ibid.*). En intervjuperson er en som kan svare på mine spørsmål (Dalland, 2012). Jeg forespurte 5 barnehager og fikk intervjuet 6 barnehagelærere på storbarnsavdelinger for å skape et felles grunnlag for informantene. Dalland (2012) kaller dette for et strategisk valg siden jeg har valgt intervjuobjekter ut ifra hva jeg ønsker å finne ut av.

3.2 Forberedelser

For å finne mine informanter så sendte jeg ut mailer til ulike barnehager og ringte personlig til en av dem. Jeg fikk svar og avtalte med 5 av barnehagene. I en av disse barnehagene så hadde de et ønske om å stille to barnehagelærere på et av intervjuene og dette var et ønske som jeg valgte å gjennomføre.

Før jeg skulle ut i barnehagene for å intervjuet barnehagelærerne så lagde jeg en intervjuguide med spørsmål som jeg sendte på mail til de barnehagene som ønsket det (jamfør vedlegg 1). Denne intervjuguiden ville jeg ikke bruke som et manus under intervjuet, men jeg ønsket å bruke den som en guide (Dalland, 2012). Spørsmålene i intervjuguiden må virke oppmuntrende slik at intervjupersonen ønsker å svare på det som blir spurt om (Thagaard, 2013). Dette vil si at spørsmålene må berøre noe ved intervjupersonen som er relevant for deres praksis. Jeg lagde spørsmålene store og åpne fordi jeg ønsket å få deres «synspunkter og erfaringer» (Thagaard, 2013, s 103). Intervjuobjektene skulle få fortelle om egne opplevelser rundt temaet og ikke være bundet av å svare på rett spørsmål. På denne måten så la jeg også opp til at jeg kunne stille oppfølgingsspørsmål underveis hvis det var noe som jeg ønsket å få utdypet enda mer. Det motsatte av åpne spørsmål er ledende spørsmål og der kan intervjueren styre objektet i den retningen som hun eller han ønsker (Thagaard, 2013). I utgangspunktet

hadde jeg 8 spørsmål i intervjuguiden, men kort tid før det første intervjuet så la jeg på to til. Dette medførte at de 2 første intervjuobjektene ikke fikk forberedt seg på spørsmål 2 og 10 (jamfør vedlegg 1).

3.3 *Forskningsetikk*

Ved å tilnærme meg potensielle intervjuobjekter på denne måten så forsikret jeg meg om at intervjuobjektene stilte opp frivillig og dette kan sees i sammenheng med informert, frivillig samtykke (Dalland, 2012, s 105). Dalland (2012) sier videre at dette samtykket bør skje frivillig og det har jeg på en måte fått ved at de responderte positivt på mailene jeg sendte ut.

Andre ting som jeg forberedte meg på før jeg skulle ut i barnehagene for å intervjuer var å opplyse om anonymitet, taushetsplikt og fortelle at alle svar som skulle brukes skulle bearbeides på en måte slik at ikke svarene ble direkte gjenfortalt i oppgaven uten at jeg har jobbet noe med dem på forhånd. Når vi snakker om anonymitet så finner vi to begreper som er sentrale, og disse er aidentifiserte opplysninger og anonyme opplysninger (Dalland, 2012, s 102). Aidentifiserte opplysninger handler om at vi bruker andre kjennetegn for personlige opplysninger i vår oppgave og at vi må se i andre dokumenter for å finne de korrekte opplysningene (Dalland, 2012). Hvis det på ingen måte er mulig å spore datamateriale tilbake til enkeltpersoner så har vi anonyme opplysninger (Dalland, 2012). I denne bacheloroppgaven så settes det fokus på anonyme opplysninger, derfor blir lydopptak slettet etter transkribering og det blir brukt fiktive navn som ikke kan spores tilbake til intervjuobjektene. I forbindelse med tema for bacheloren så vil det ikke forekomme sensitive opplysninger om intervjuobjektene. Sensitive opplysninger kan være som mangt, blant annet religion, bakgrunn, politiske standpunkt og andre ting (Dalland, 2012, s 103). Opplysninger om helse vil heller ikke forekomme (*ibid.*). Det skulle også bli informert om taushetsplikt før intervjuet (*ibid.*).

Personopplysningsloven brukte jeg som en veileder før jeg skulle ut i barnehagen. «Formålet med denne loven er å beskytte den enkelte mot at personvernet blir krenket gjennom behandling av personopplysninger» (Personopplysningsloven, 2001, § 1). Denne forteller at personlige opplysninger som jeg får vite om barnehagen, deres barn eller de ansatte når jeg intervjuer skal holdes hemmelig og skal ikke fortelles videre slik at det kan misbrukes. Før

jeg gikk ut i barnehagene for å intervju så var jeg fokusert på at jeg skulle sørge for at intervjuobjektene følte seg ivaretatt og at de forsto hvordan jeg skulle bruke deres opplysninger. Dette kan vi se i sammenheng med forskningsetikk (Dalland, 2012, s 96). Jeg ville la intervjuobjektene få styre hva det var som ble sagt slik at de selv fikk ha kontroll over hva de var trygg på å fortelle og som de syntes va greit (*ibid.*). Dette ville jeg gjøre for å oppnå et tillitsfullt samarbeid med de som skulle fortelle meg om egne erfaringer (*ibid.*).

3.4 Gjennomføring av intervjuene

Når jeg gikk ut i barnehagene for å intervju så var jeg fokusert på at jeg måtte informere intervjuobjektene om viktige elementer som anonymisering, taushetsplikt, problemstilling, bearbeiding av svar og andre ting ettersom jeg ikke hadde gjort dette når jeg oppsøkte barnehagene helt i starten. Derfor hadde jeg skrevet ned en liste over hva jeg måtte huske på å si i starten av intervjuene. I noen av barnehagene informerte jeg, mens i andre barnehager leste de denne listen selv. Dette skjedde fordi at noen av barnehagene ville bruke min intervjuguide som jeg hadde skrevet ut istedenfor at jeg leste opp spørsmålene. Ettersom disse punktene som jeg skulle informere om sto på samme arket så ble det til at noen av barnehagelærerne leste samtidig som jeg informerte. Ved å bruke en kvalitativ metode så kan man tilpasse prosessen etter hvert etter som man tilegner seg nye erfaringer og opplevelser (Thagaard, 2013). Man kan ta med seg erfaringene fra et intervju og over i et annet og jobbe videre på det der.

Før jeg dro ut i barnehagene for å intervju så ble intervjuguiden sendt på mail. De to første barnehagene som jeg intervjuet fikk bare 8 av 10 spørsmål som jeg hadde laget. Dette innebar at de ikke fikk forberedt seg på alle spørsmålene. I disse to barnehagene så opplevde jeg under intervjuene at de syntes det var enklere å svare på de spørsmålene som jeg allerede hadde sendt de. Da hadde de fått tenkt gjennom hva de skulle si og de var kanskje mer åpne for oppfølgingsspørsmål fra meg. I en annen barnehage så fikk de ikke tilsendt intervjuguiden ettersom jeg hadde skrevet feil mailadresse. Hvis man sammenligner denne barnehagen med en annen av de jeg intervjuet så kan man se hvilke forskjeller som utspiller seg hvis man får intervjuguiden på forhånd eller ikke. Den barnehagen som hadde fått den stilte veldig forberedt i form av at de hadde skrevet ned spørsmålene og deres svar på dem og fortalte meg disse og enda mer underveis i intervjuet. I forhold til den barnehagen som ikke fikk

intervjuguiden så ser jeg at her var ikke denne barnehagen så veldig bundet til spørsmålene som hun hadde foran seg, men hun snakket mer generelt og litt over i hverandre.

Mine erfaringer fra gjennomføringen av intervjuene er at ved å bruke en kvalitativ forskningsmetode som intervju så kommer man godt inn i erfaringene og opplevelsene som intervjuobjektene hadde rundt temaet inkludering av barn i barnehagen. Jeg har fått hørt mange tanker rundt temaet og mange gode læringssituasjoner som barnehagene har lagt opp til. Jeg føler at jeg har fått en god personlig kontakt med intervjuobjektene og at mine spørsmål har fått fram essensen i hva jeg ville få tak i. For å dokumentere intervjuene så har jeg brukt båndopptaker som hjelpemiddel slik at min fulle konsentrasjon var på intervjuobjektet og det de sa (Kvale & Brinkmann, 2012). Et båndopptak gir meg en god mulighet til å gå tilbake og høre på det flere ganger slik at jeg får med meg essensen i det som blir sagt (*ibid.*). Etter intervjuene var gjennomført så ble de lagt på en datamaskin og deretter slettet.

3.5 Transkribering, analyse og tolkning

I etterkant av gjennomføringen av intervjuene så har jeg transkribert intervjuene, det vil si at jeg har skrevet ned alt som har blitt sagt (Dalland, 2012, s 179). For å kunne transkribere et intervju så er det to betingelser, det første er at det faktisk blir tatt opptak av et intervju og det andre er at man kan høre det som blir sagt på opptaket (Kvale & Brinkmann, 2012). Ved å gjøre det på denne måten så har jeg fått et godt grunnlag for videre bearbeidelse av intervjuene ettersom jeg kan gå over de flere ganger for å sørge for at jeg får med meg alt som har blitt sagt. En transkripsjon av et intervju er en form for strukturering av intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2012). Transkripsjonene bærer preg av at jeg har skrevet ned et muntlig språk ettersom du finner ulik bruk av tegnsetting og at denne kanskje ikke alltid er like korrekt (Dalland, 2012, s 179). Jeg har valgt å transkribere alt som ble sagt i intervjuene, senere har jeg skrevet opp alle spørsmålene på egne ark og så har jeg sammenlignet svarene som jeg har fått fra alle intervjuobjektene. Så har jeg markert de svarene som går igjen slik at jeg finner hva som er felles for alle intervjuobjektene. Dette gir meg en bedre mulighet til å se sammenhengen mellom svarene og til å finne ut hvordan veien videre er. «Analysen skal hjelpe oss til å finne ut *hva* intervjuet har å fortelle.» (Dalland, 2012, s 178). Hva er det intervjuobjektet har sagt og hva er det vi får ut av transkripsjonen? «I tolkningen søker vi

meningen i det vi har fått vite» (*ibid.*). Dette viser oss at her kommer vår egen mening inn i bildet. Hvordan tolker vi det som har blitt sagt? Med våre erfaringer, kunnskaper og kompetanse så tolker vi ting forskjellig og vi ser en mening i det som blir sagt som kanskje ikke andre gjør.

3.6 Metodekritikk

Når man transkriberer et intervju så skjer det en del fortolkninger hos den som transkriberes og dette kan være på områder som tegnsetting, når er setningen ferdig, hører man alt helt tydelig første gangen, emosjonelle handlinger og andre fortolkninger og dette kan ses i sammenheng med intervjuerens reliabilitet (Kvale & Brinkmann, 2012). Validitet er hvilken gyldighet som transkripsjonen innebærer, men det finnes ingen transkripsjoner som er riktige (Kvale & Brinkmann, 2012). Dette er fordi at man ikke klarer å være helt objektive når det kommer til transkripsjonen (*ibid.*). Jeg har valgt intervjuobjekter som vil gi meg deres kunnskap og erfaringer som sikrer validitet, det vil si at det de sier er relevant for mitt tema for bachelor (Dalland, 2012, s 52).

Hvordan vet jeg at jeg har forstått intervjuobjektet riktig og hvem er det som bestemmer at det er den som har sagt noe som har det riktige svaret? (Kvale & Brinkmann, 2012). Man kan se dette fra 4 forskjellige sider; en interrelasjonell tilnærming, en interrelasjonell fortolkning, i et interrelasjonelt perspektiv og en postmoderne tilnærming (Kvale & Brinkmann, 2012, s 224). Tilnærmingen forteller at meningen ligger i relasjonen mellom individene, fortolkningen ser på det som en konkurranse mellom individene, perspektivet ser på rekonstruering av mening gjennom samtaler og den postmoderne tilnærmingen: «gir avkall på fastlagte meninger og legger i stedet vekt på deskriptive nyanser, forskjeller og paradokser» (*ibid.*).

4 Resultat og drøfting

I denne delen av oppgaven skal jeg få fram hvilke resultater jeg fikk da jeg intervjuet barnehagelærere i 5 barnehager. Jeg velger her å ikke dele denne delen opp i de samme temaene som i teoridelen, men heller tema jeg føler er hensiktsmessige for denne delen. I

resultat- og drøftingsdelen så kommer jeg til å trekke inn det som ble sagt av barnehagene under intervjuene og bruke dette for å illustrere problemstillingen. Jeg kommer til å trekke ut det som er mest relevant for min oppgave og dette medfører at ikke alle barnehagene blir brukt like mye. Flere av barnehagene kom under intervjuene inn på samme tema og derfor er det ikke sikkert at alle blir nevnt selv om de har belyst disse temaene. Jeg kommer også til å bruke direkte sitat fra to av barnehagene og dette har jeg i etterkant av intervjuene fått tillatelse til.

4.1 Barnehagenes syn på inkludering

Inkludering handler om å kunne få leve sitt eget liv på den måten som en selv vil (Arnesen, 2012). I barnehagen kan dette bety at barna får holde på med de aktivitetene som de interesserer seg for, leke med lekekameratene sine og ha voksenpersoner der som støtter de i sin hverdag. Utenfor barnehagen kan dette bety at de har de samme mulighetene som resten av samfunnet. Da jeg intervjuet barnehagene så sa barnehage 1:

På generelt basis så tror jeg at inkludering er en forutsetning for at en skal kunne arbeide etter Rammeplanen for der er inkludering viktig. Ungene skal, man skal ta utgangspunkt i ungene, i ungenes ståsted og interesse og ønske om innhold i hverdagen.

Videre sier barnehagen:

... så er det enklere for oss føler vi etter å ha begynt å jobbe med prosjekt og prosessorientert arbeid for der er ungenes medbestemmelse, ungenes interesser utgangspunkt for hva vi skal jobbe med.

Dette kan bety at de observerer barna for å finne ut hvem de er. «Når de voksne er tilstede der det skjer, lærer de å kjenne ferdighetsnivået til det enkelte barnet.» (Bagøien & Storli, 2013, s 19). Barnehage 1 fortalte at observasjon var viktig for å kunne tilrettelegge på barnas premisser og at dokumentasjon av disse observasjonene var viktig. Hvis man dokumenterer med video så kan man gå tilbake og se på detaljer og barnehagen fortalte at barnas medbestemmelse og interesser er utgangspunkt for det de skal jobbe med.

Barnehagen sa det var viktig å danne tema som barna får et eieforhold til og som de responderer godt til. I Rammeplanen står det at inkludering er viktig for barna i deres utvikling (RP11). Utviklingen til barna foregår på mange stadier og områder. I forbindelse med inkludering så kan barna få flere erfaringer og opplevelser ved det å bli tatt på alvor i en gruppe og kjenne på at barnet har noe og komme med i et fellesskap. Barnet kan øve på å snakke i en gruppe og ha all oppmerksomheten rettet mot seg. Dette fortalte barnehage 5 at de så på som viktig. Barnehagen snakket om viktigheten av at barna lærer å snakke foran en gruppe og at dette kan gi dem større selvsikkerhet og større selvinnstikk, som er viktig for å finne ut av hvem de er som mennesker i et samfunn. Barnehage 4 fortalte at å inkludere barna øker deres selvoppfatning.

Barnehage 2 ser på inkludering som et stort område og tenker på inkludering av enkeltbarnet i en barnegruppe uavhengig av deres forutsetninger. Det å inkludere barnet i det fellesskapet som allerede finnes i barnehagen uavhengig av rase, opprinnelse og religion. For å kunne gjøre dette så kan barnehagen benytte seg av romslige samspillmønstre, slik som Berit Bae forteller om (Solli, 2012, s 45). Romslig velger jeg å se på som at de voksne må utvide sine tankeganger og se utenfor de fastsatte rammene som de har i sin hverdag. Det kan være av viktighet å se på barnas sterke sider og finne arbeidsmåter som passer slik at barna blir inkludert i barnehagehverdagens innhold. Her må barnehagene samtidig være forsiktige, ettersom det er viktig at barna ikke tar over styringen av deres hverdag. Det er de voksne som skal sitte i førersetet av innholdet, men barna skal være med på å si sitt synspunkt.

Rammeplanen nevner at alle barn uansett forutsetninger skal kjenne seg betydningsfulle for samfunnet (RP11, s 23). I barnehage 3 sa de at alle barn er med på å bestemme, men ikke alt. Der gjennomfører de barnemøter der både barna og de voksne leder. Der har de mulighet til å være med på å bestemme litt over hverdagen sin på både hvor de skal være og hva de skal gjøre. I barnehage 4 skal barna bli inkludert i det pedagogiske innholdet i barnehagen. De blir tatt med i forberedelser til aktiviteter, gjennomføring og evaluering. Ved å inkludere barna får de mulighet til å medvirke og påvirke sin egen hverdag. Barns medvirkning står sentralt i Rammeplanen (RP11) og det vektlegger barnehage 4. I barnehage 5 nevnte de Rammeplanen og barns medvirkning og at det er viktig at barna får ta del i sin hverdag i barnehagen. De nevner også at inkludering kan gjøre det forutsigbart for barna, de vet hva som skjer og de kan være med på å bestemme hvordan de vil ha det.

4.2 Barnehagenes syn på utfordringer ved inkludering

Barnehage 1 synes ikke det er lett å inkludere barna der alle sin stemme blir hørt, men synes det er blitt lettere etter at de begynte å jobbe med prosjekt og prosessorientert arbeid for der er barnas medbestemmelse og interesser utgangspunkt for det de jobber med. Hvis man ser denne utfordringen i samspill med Rammeplanens krav om et inkluderende samspill i barnehagen så kan man se at inkludering ikke er lett. Det krever mye av de voksne som skal planlegge en hverdag fra barna samtidig som at hverdagen skal være åpen for innspill.

Barnehage 1 sier:

En utfordring tenker jeg hvis man ser på inkludering er hvis man går inn konkret og sier at nå skal dere være med. Nå skal dere få bestemme hva det er vi skal gjøre så tror jeg det er viktig at en som voksen forklarer barna veldig hva det betyr å sette seg ned som gruppe og skal bestemme noe og der har du veldig fin overføring fra at vi lever i et demokrati, at vi er jo alltid med å bestemmer, alt er på en måte tuftet på det, men da må de jo også skjønne at det er ikke det jeg sier som på en måte betyr at det er det vi skal gjøre, at selv om at de har et forslag til noe så er det ikke sikkert at det er det vi skal gjøre og det er en synliggjøring som er viktig.

Barnehage 2 nevner at utfordringene ikke bare trenger å komme i form av organisering i barnehagen, men at det kan komme hos barna når demokratiet får bestemme. Dette kan være at barna får det litt vanskelig når andre barn får bestemme og ikke seg selv. Dette kan vi se i sammenheng med det Kristiansen sier om og ikke bare tenke på seg selv, men også andre mennesker (Kristiansen, 2011). Dette kan man se for seg kan være utfordrende for barn som ikke er større enn under skolealder. Når de vil så gjerne gå dit som de vil gå på tur og vil så absolutt ikke gå dit noen av de andre barna vil og så må de kanskje gå dit likevel. Man vil garantert få en reaksjon når demokratiet bestemmer med de voksne i spissen at man skal gå dit noen av de andre barna ville. Dette sier også barnehage 1 over, at det ikke alltid er alle som kan få viljen sin, men her kreves det at de voksne tar tak i slike situasjoner og forklarer barna hvorfor det blir slik det blir. Å bli forklart kan være det som gjør at barna forstår hvordan man skal være mot hverandre i et samspill hvor noen får viljen sin og noen ikke. Kanskje hvis barna forstår at neste gang kan det være du selv som får slått igjennom med ditt forslag så vil de være med på det som de andre vil og glede seg til en annen gang når de får bestemme.

Barnehage 4 forteller at utfordringer som de ser har en sammenheng med tid og voksentetthet slik at det skal bli forsvarlig å gå på tur. Når barnehagen sier ordet forsvarlig så tenker jeg at det skal være nok voksne hvis utforutsette eller forutsette ting eller aktiviteter skal skje på turen. Trenger noen av barna å gå på do så må det være nok voksne slik at en voksen kan være med barnet. Andre ting kan være at barnegruppen ønsker å spre seg i ulike grupper og da må de voksne ha kontroll på hvor alle barna er. Hvis man på veien mot turmålet må gå langs en trafikkert vei så krever også det nok voksne. Barnehage 4 sier at utfordringer kan komme når de mangler voksne og må organisere på nytt. Barn og voksne forbereder seg mentalt til en turdag og dette kan bety at når turen ikke blir noe av på grunn av for lite voksne så må man innstille seg på noe nytt. Hos noen kan dette gå ganske fort, men andre barn kan trenge litt lengre tid. Barnehage 3 nevner også at hvis man kutter ned på ansatte så kan det skape problemer med å få jobbet mot de målene som de ønsker. Barnehage 3 bruker ikke direkte ordet utfordring, men barnehagen sier at kutter man ned på ansatte så mister man tid og dette ser jeg personlig på som en potensiell utfordring.

Inkludering av barn kan kreve ekstra tid og ressurser og det kan kreve at barnehagepersonalet har tenkt nøye igjennom på forhånd hva de vil med inkluderingen av barna. Moen (2011) sier det er viktig at personalet reflekterer sammen for at man skal kunne inkludere alle barna. Disse refleksjonene kan bli gjort på et fast tidspunkt hver uke som i forskjellige møter eller det kan bli gjort når personalet føler at de trenger å få utvekslet erfaringer med hverandre. Barnehagepersonalet må skape disse gode situasjonene hvor barna får være deltakende og medvirkende i sin egen forberedelse til turdagene. Barnehage 4 forteller:

En annen utfordring er jo at ansatte skal forstå og være bevisst akkurat det der arbeidet her da. Det er ei utfordring som vi ledere må ta, og informere og bevisstgjøre de som jobber her.

Moen (2011) sier at personalet må reflektere sammen slik at fokuset for alle blir inkludering av barna. Dette kan vi se i sammenheng med det som barnehage 4 sa om at informasjon må overføres til alle i personalet og at de voksne skal bli bevisstgjort på hvorfor det er verdi for barna å dra på tur. Barnehagen sa at de informerte gjennom møter, oppslag og ukeplaner. I denne barnehagen så fokuserte de også på at alt måtte ha en plan og at det der skulle stå hvem som hadde ansvar og hva som skulle gjøres. Ved å sørge for at informasjon sprer seg til alle i personalet så kan man skape en mer helhetlig personalgruppe som jobber mot et felles mål.

Man kan unngå de i personalet som stikker seg unna og som ikke jobber like fokusert som resten. I forhold til inkludering av barna så skaper en helhetlig personalgruppe et større fokus i hverdagen på å inkludere barna og å bruke de små situasjonene produktivt slik at man skaper inkludering der det er mulighet for det. Dette så ikke barnehage 4 på som en utfordring, men det kan sees i sammenheng med den utfordringen de fortalte om at alle de ansatte må spille på samme lag når det kommer til fokus på inkludering.

4.3 Barnehagens erfaringer med inkludering av barn i forbindelse med forberedelse til turdager

«Barn i barnehagen har rett til å gi uttrykk for sitt syn på barnehagens daglige virksomhet.» (Lov om barnehager, 2006, § 3). Med dette så kan vi tenke oss hvilken stor rett barna har til å få delta i planlegging av ulike prosesser som skjer i barnehagen og hvor mange forskjellige prosesser dette kan være. I denne sammenheng så handler det om planlegging av turdager i barnehagen og hvordan barna skal få bli inkludert i dette arbeidet. Barnehage 2 nevnte at alle barn skal inkluderes uavhengig av deres forutsetninger og dette kan vi se i sammenheng med det Molander sier om at alle skal ha mulighet til å medvirke. For at man skal klare dette så må de voksne være fokuserte på å se enkeltbarnet for det mennesket som det er og ikke se på alle tingene rundt som påvirker oss. Barna er seg selv og bare det. Dette krever mye av en voksenperson. Barnehage 4 sier at barna skal få medvirke i sin egen hverdag og barnehage 5 forteller at barnehagen er barnas arena og at da er det rett og rimelig at de får si sitt om hva de vil fylle den dagen med. Dette kan vi se i sammenheng med det Rammeplanen sier om at barna skal få delta i planlegging og vurdering av virksomheten i barnehagen (Lov om barnehager, 2006, § 3). Dette vil si at barna skal få si sitt om det som vedrører sin barnehagehverdag og barnehage 1 fortalte at de tilpasser det etter barna når barna skal bli inkludert i forberedelsene til en turdag. Dette fordi at en barnegruppe er sammensatt av mange forskjellige barn og i barnehagens mangfold må vi anerkjenne at vi er forskjellige (Sveen, 2013).

Barnehage 1 sier at barna er med på og danner rammene for planleggingen og hva som skal bringes med på turen, samtidig som at barnehage 5 sier at når de har opplegg på tur så danner personalet rammene og barna får medvirke i innholdet. Dette kan vi se i sammenheng med det Moen sier om at prosjekter kan være vokseninitierte samtidig som at barna får medvirke på

innholdet (Moen, 2011). Rammeplanen forteller oss at barna skal få kjenne seg betydningsfulle i et fellesskap (RP11, s 23), og at barna skal få oppleve likeverd (Molander, 2013, s 259). Dette ønsker jeg å se i sammenheng med det at barna skal få være deltakende sammen med andre barn når de skal planlegge tur og forberede seg til å dra på tur.

I barnehage 2, 3, 4 og 5 så fortalte de at de brukte å samle barna før de dro på tur. Barnehage 4 samlet barna i starten av barnehageåret og brukte denne samlingen som grunnlag for resten av året, mens de andre barnehagene samlet barna enten dagen før eller samme dagen som de skulle dra på tur. Barnehage 2 sa at det var viktig at barna fikk medbestemmelse over sin egen hverdag og at det handlet om at de skulle bli hørt. Hvis man ser på det Bagøien og Storli sier om at barna skal få oppleve medbestemmelse (Bagøien & Storli, 2013), så kan man se at barnehagen har tanker om hvordan barna skal få medvirke i sin egen hverdag. «... samtidig er det et krav og en forpliktelse for pedagogen som skal legge til rette, planlegge og gjennomføre arbeidet, slik at alle barn får muligheter til å delta.» (Eide & Winger, 2006, s 29). Som barnehagene har fortalt så kan slike møter med barna være med på å få hørt barnas synspunkter. Dette er en mulighet til å få hørt alle barna, men dette forutsetter at den voksne er fokusert på å høre alle barna og ikke overse noen. I slike møter kan de voksne spørre alle barna om og for eksempel komme med eksempler på hvor de vil dra på tur. De kan også komme med aktiviteter som de vil gjennomføre på turene for å få inn barnas ønsker. Barnehagene brukte disse møtene litt forskjellig, men barnehage 2 sa blant annet at de brukte disse møtene til å bestemme hvor de skulle dra på tur, hva de skulle ha med seg og at barna fikk være med på å pakke sekken og ha andre ansvarsoppgaver. De ga barna ansvarsoppgaver slik at barna skulle få et eierforhold til turen de hadde vært med på å planlegge. Denne ansvarliggjøringen og eierforholdet snakket også barnehage 1 om der barna fikk være med på å avgjøre hva de skulle ha med seg og hvor lenge de skulle være ute. Ansvarliggjøring ser jeg på som et skritt mot å inkludere barna i sin hverdag. Her får de mulighet til å vise deres kunnskaper og samtidig kan de bevise for seg selv at de mestrer ulike oppgaver gitt av personalet. Mestring kan gi barna bedre selvtillit samtidig som at det gir en større selvtillit når de neste gang får en ny oppgave. Dette med mestring og selvfølelse sa også barnehage 4.

Flere av barnehagene som jeg brukte som informanter i denne oppgaven sa at de brukte å dele opp barnegruppen når de skulle gjennomføre turer eller andre aktiviteter. Dette ser jeg på som en tydelig bit av omsorgen som blir utøvd i barnehagen slik at alle barna får sine behov dekt når de er på tur. Oppstår andre behov på turen så er det også større mulighet for å kunne

hjelpe barna og støtte de. Barna har forskjellige behov som de voksne må ta hensyn til og det å være i en mindre gruppe med barn kan være et behov som et barn har. Barn kan oppleve omsorg på forskjellige måter (Tholin, 2013), og det er derfor viktig at de voksne på gruppen eller på avdelingen viser omsorg gjennom ulike måter. Ulike måter kan blant annet være gjennom blikk og samtaler og det blir opp til den voksne å utøve denne omsorgen når de ser at barna trenger det.

4.3.1 Hvordan inkludering av barna påvirker deres turdag

Et av spørsmålene som ble stilt i intervjuguiden var om barnehagene trodde inkluderingen kunne være en påvirkende faktor på barnas turdag. Barnehage 4 sa dette:

Jeg ser for meg at de kan bli mer positive til å være med når de har vært med på å bestemt også. For de synes det er artig å bestemme. Ja synes det. Og når de merker at vi tar de på alvor og at deres stemme blir hørt, da blir de så glade. Da blir det på en måte på deres premisser.

Så stilte jeg et oppfølgingsspørsmål som omhandlet om barnehagene hadde merket noe forskjell på barna når de hadde blitt inkludert. Da svarte barnehage 4:

Ofte har de kanskje tenkt igjennom hva de har lyst til å gjøre når de kommer dit hvis de er forberedt på at de skal dit og hvis vi har snakket om det før og noen har kommet med ønske at dit vil vi gå så er de kanskje mer gira da. Ja og så i forberedelsene så ligger det litt hva kan vi gjøre der og at vi kan snakke litt om det også. At det er mye forskjellig som vi kan gjøre.

Barnehage 2 og 3 svarte også at de så forskjell på barna hvis de fikk og ikke fikk bli inkludert i forberedelsene til en turdag. Barnehage 2 fortalte at ansvar gjorde at barna vokste og at dette kunne være med på å påvirke barnas selvbilde. Barnehage 3 fortalte også at de så forskjell på om barna ble «tvunget» med på tur eller om barna fikk være med på tur fordi at de selv ønsket det. Barnehagen sa at de som ville på tur fikk en mye bedre tur.

Barnehage 5 fortalte en erfaring de hadde med dette spørsmålet og det var at de en gang skulle lage pil og bue når de var på tur. Når barna ikke var forberedt på denne aktiviteten så kunne

personalet se at barna fikk det vanskelig med å lage pil og bue og personalet fikk selv en større rolle med å hjelpe hvert og ett barn istedenfor at barna kunne hjelpe hverandre. Personalet så også at det var flere barn som ikke ønsket å lage pil og bue. Neste gang derimot når barnegruppen var på tur så fikk de henvendelser fra barna om de kunne få lage pil og bue og dette så personalet på som at ting denne gangen var mer forutsigbart for barna og de kunne se at denne gangen var det en større iver og glød over barna. Denne gangen kunne også personalet se at barna hjalp hverandre. Denne barnehagen fortalte at forutsigbarhet er viktig for når barnegruppen skal bevege seg fra barnehagen og til et annet sted i nærområdet. Hvis barna vet hvor langt de skal gå så er de forberedte på det og slipper å klage til personalet.

Barnehage 4 nevnte at når de går på litt lengre turer så var de opptatte av å ta det etter barnas premisser samtidig som at de la utfordringen slik at barna hadde noe å strekke seg etter. Dette kan man også tolke som et tegn på omsorg. Et eksempel på denne omsorgen kunne være at hvis barna ble slitne i løpet av en tur så kunne de stoppe opp og drikke litt eller noe lignende. Dette kan sees i sammenheng med det Mjaavatn og Fjørtoft sier om å legge turen ned på barnas nivå og ta pauser underveis (Mjaavatn & Fjørtoft, 2008). Pauser der barna kan stoppe opp og utforske det som interesser de kan være med på å øke deres motivasjon for å fortsette turen. Samtidig så vil dette signalisere for barna at de voksne tar deres ønsker på alvor og ser barnas behov. Barnehage 4 sier det er viktig å lytte til barna både i barnehagen og på tur og vise at de blir hørt. De voksne må forstå hva barna mener, fortelle hvorfor ønsker kan gjennomføres eller ikke og ta barna på alvor. De voksne må se på barnas interesser. De jobber for at alle barn skal være fornøyde og ha en fin tur. Hvis de voksne har disse egenskapene så kan vi si at de er anerkjennende (Solli, 2012, s 43) voksne som ønsker at barna skal bli inkluderte i deres hverdag.

4.3.2 Barnehagenes tanker om videre fokus på inkludering

Barnehage 4 nevnte at man kan inkludere barna i etterarbeidet i større grad enn det som allerede blir gjort og at dette kan gjøres i forbindelse med pedagogisk dokumentasjon. Pedagogisk dokumentasjon er dokumentasjon som skaper refleksjon og læring (Kolle, Larsen & Ulla, 2010). Rammeplanen forteller at vi kan bruke dokumentasjon på forskjellige måter og i denne sammenhengen brukes det for å synliggjøre læring og arbeid (RP11). I forbindelse med spørsmål nummer 4 i intervjuguiden som omhandlet andre tiltak som barnehagen kunne

gjøre i forbindelse med inkludering så sa barnehage 4 at når de kom hjem fra tur så kunne barna få være med på å lage bildemontasjer og henge opp dokumentasjon på veggen. Her sa de at dette ville fungert som en magnet som ville tiltrekke seg barn. Bilder på veggen kan gi barna muligheten til å gå igjennom turen mentalt slik at de finner ut av hva som de likte å holde på med og kanskje hva de vil gjøre neste gang de er der. Bilder på veggen kan gi barna mulighet til å sette seg ned og se på de sammen med sine venner på avdelingen slik at de mimrer sammen. Det at barna får gjenopplevd minner fra turen kan gi de mulighet til å leke videre på disse tingene når de kommer ut senere. Slike stunder der barna kan sitte sammen kan gi større forutsetninger for å skape sterke vennskapsbånd mellom barna og kan også gi barna mulighet til å tilbringe tid med de som de ikke leker så mye med til vanlig. Barnehagen sa også at de kunne tatt med seg ting hjem fra turen som de kunne lage noe av.

4.4 Barnehagenes syn på hvorfor man skal på tur i nærmiljøet

Barnehage 3 og 4 sa at det er viktig å blir kjent i nærmiljøet der hvor barna hører hjemme og barnehage 4 sier at dette er viktig for utviklingen av barnas identitet. Moen sier at dette er viktig slik at de kan forsøke å se seg selv i en større sammenheng (Moen, 2011). En større sammenheng og utvikling av egen identitet kan skape store spørsmål som barna undrer seg over slik som hvem er jeg, hva er min rolle og hvordan passer jeg inn akkurat her? Fagområde 3.6 i Rammeplanen setter fokus på utforskning og oppdagelse av nærmiljøet og at det er viktig at barna medvirker i dette (RP11). Barna kan få en større forståelse av hvem de er og hva som kjennetegner sitt miljø og barnehagen kan som barnehage 4 besøke husene til barna slik at resten av avdelingen også får se hvor de bor. Dette forteller barnehage 4 er veldig moro. Det at barna kan få vise fram huset sitt til resten av barnegruppen kan være med på å bekrefte barnas identitet og det kan også være med på å skape en forståelse fra de andre barna om hvem barnet er. Denne typen forståelse tror jeg kan være utelukkende positiv, men da må de voksne jobbe for at barnegruppens reaksjoner blir positive.

Barnehage 4 forteller at de har mange tilflyttere som går i barnehagen. Med dette så kommer det foreldre som kanskje ikke er like godt kjent i nærmiljøet rundt der de bor og som ikke har de samme forutsetningene for å kunne ta med seg barna til ulike plasser hvor de kan leke og tilbringe tid sammen. Ved slike tilfeller så hadde barnehagen opplevd at barna tar med seg

foreldrene til plasser som de har vært på i barnehagen. For foreldrene så kan dette være positivt for dette kan gi de gode muligheter til å ta med seg barna sine oftere ut på tur og gi de opplevelser ute. Foreldre kan være store rollemodeller for barna (Mjaavatn & Fjørtoft, 2008). Barna absorberer det som foreldrene er opptatte av og det som de setter pris på i hverdagen. Hvis foreldre viser barna sine at det er verdi i å bruke nærmiljøet rundt oss så vil foreldrene kunne overføre verdier til barna sine som de kan ta med seg senere i livet. Barna observerer og tar til seg mye av det de voksne sender ut av signaler og de voksne vil kunne påvirke barna med sine egne følelser. Er du en positiv voksen som tar utfordringer på strak arm så vil du kunne se på barna at de får en bedre holdning til det å være ute. Hvis barna er tilflyttere sammen med foreldrene så kan dette skape muligheter som kanskje ikke barnehagen ser. Dette kan være å dra til nye plasser som ikke har vært så attraktive for barnehagen tidligere eller det kan være å finne på andre aktiviteter i naturen som ikke barnehagen har tenkt på. Nye impulser vil bare være positivt for barna i deres liv.

Barnehage 1 forteller at deres rammer med å være en naturbarnehage gir god fin- og grovmotorisk utvikling hos barna. Moser beskriver motorikk som bevegelse av kroppen og kroppsholdning (Moser, 2010, s 127). Grovmotorikk omhandler store muskelgrupper og bevegelser og finmotorikk omhandler små, presise bevegelser (*ibid.*, s 137). Grovmotorikken får utviklet seg når barnehagen tar med barna ut i naturen hvor det er ulendt og forskjellig terreng. Barnehage 3 sa at de brukte å leie en klatrehall som de besøkte en gang i måneden. Her fortalte de at de så stor motorisk utvikling på de gangene de var der. Denne typen aktivitet går på de store muskelgruppene og blir derfor en grovmotorisk aktivitet.

En del av motorikken går på balanse og koordinasjon. Balansen avhenger av både synet, muskelleddene og huden (Moser, 2010, s 137). Disse spiller inn på hvordan barnet klarer å opprettholde balansen i ulike situasjoner. Vi kan også skille mellom to ulike typer balanse og dette er statisk balanse og dynamisk balanse (*ibid.*). Statisk balanse får vi når barna skal opprettholde balansen når de står i ro og dynamisk bevegelse er når de beveger seg (*ibid.*). Sammen med koordinasjon er dette viktig blant annet når barna skal gå på ski. Både barnehage 1 og 3 fortalte at barna fikk lov til å ha ski i barnehagen og bruke disse når de ville det. I barnehage 3 hadde de også tenkt å starte med skikurs. Når barna går på ski så må de bevege på flere kroppsdeler samtidig og de må samkjøre disse bevegelsene. Hvis vi ser på en barnehagehverdag og en gruppe med mange barn med forskjellige forutsetninger så kan bruk av ski skape noen utfordringer både for de voksne og for barna. Alle barna trenger ikke å ha

gått like mye på ski når vinteren kommer. De vil da trenge hjelp til å ta på seg sko og ski og de vil trenge hjelp når de skal bevege seg. Samtidig som at skibruk i barnehagen kan skape større utfordringer for personalet så vil barnehagen også spille en stor rolle i hvilken glede barna ser ved å bruke ski (Lysklett & Bjørgen, 2010). Personalet må være fokuserte på å gi barna gode opplevelser og ikke gi de for stort press slik at de føler at de ikke mestrer.

Inaktivitet kan være en konsekvens av lite fysisk aktivitet (Haga, 2010). Barnehage 4 forteller at det er et behov for fysisk aktivitet og de fortalte at de hadde innført løse materialer ute i uteområdet rundt barnehagen. Dette sa de økte barnas fysiske aktivitet. Dette kan komme av at barna har andre og nye spennende muligheter med løse gjenstander enn det de har med faste materialer og dette kan ses i sammenheng med begrepet affordances som betyr hvilke muligheter omgivelsene gir (Meer, 2010). Samtidig som at barnehagene kan ha gode og varierte miljøer i barnehagene som stimulerer barnas utvikling så sier barnehage 2 at rammene er litt friere i nærmiljøet, at områdene er annerledes i form av størrelse og at de gir barna nye impulser. I gjennomsnitt gikk alle barnehagene på tur til nærområdene minst 1 gang i uka og de kunne også ta ekstra turer ut i fra barnas ønsker.

5 Oppsummering og konklusjon

For å kunne komme fram til en konklusjon angående min problemstilling så velger jeg først å komme med en oppsummering av de funnene jeg gjorde i barnehagene. Dette blir oppramsing fra funn og resultatdelen og senere vil jeg få fram mine refleksjoner rundt disse funnene.

5.1 Oppsummering av mine funn

I forbindelse med inkluderingsbegrepet fortalte barnehagene litt forskjellig. Flere av barnehagene nevnte Rammeplanen og barns medvirkning og at dette var viktig for å kunne inkludere barna i deres hverdag. Det ble sagt at inkludering er et stort område og at det går ut på å inkludere barna i barnehagehverdagen. Man må se utenfor barnas forutsetninger og se på hvilke positive sider inkluderingen har for barna. En barnehage nevnte at det var viktig at barna fikk snakke foran andre mennesker. Barnehagene fortalte at de brukte å samle

barnegruppen enten tidlig i barnehageåret eller rett før en turdag. Det ble også nevnt at observasjon er viktig for å kunne tilrettelegge på barnas premisser.

Når det kom til utfordringer i forbindelse med inkludering så kom det fram faktorer som tid og voksentetthet og at det kunne være organiseringen i barnehagen som skapte utfordringer. Dette kunne bli en utfordring når man ønsker å dra på tur for at man ønsker at turene skulle bli forsvarlig gjennomført. Utfordringer kunne også oppstå hvis det ble gjort forandringer slik at man måtte organisere på nytt. I tillegg til dette så nevnte barnehagene at inkludering kan være utfordrende hvis man som voksne tvinger barna til å delta og også når enkeltindividene i gruppa ikke får bestemme når de selv vil. Da ble det sagt at voksenpersonene måtte gripe inn og være en forklarende ovenfor barna slik at de forsto. En annen utfordring som ble nevnt var når alle ansatte skulle være bevisste på hvorfor man jobber med inkludering og at lederne måtte ta dette ansvaret med å få alle bevisste.

Når jeg stilte barnehagene spørsmål om hvordan inkluderingen ville påvirke barnas turdag så sa de at barna kan bli mer positive når de får være med på å bestemme og så blir de glade når de blir hørt. Turene blir på barnas premisser. Videre sa de at når de får inkludere så får de tenkt gjennom hva de vil gjøre på turen og så er de kanskje mer gira. Generelt så svarte barnehagene at de ser forskjell på barna om de får være med i prosessene før turene eller ikke. Det ble også svart at noen så forskjell på barna om de fikk være frivillig med på turene eller ikke. Noen svarte også at barna vokser når de får ansvar og at dette kan påvirke deres selvbilde. Under dette temaet så vil jeg trekke fram at en barnehage nevnte at det å bli kjent i nærmiljøet er med på å utvikle barnas identitet. I en barnehage hadde de opplevd at ved at barna kjenner til nærmiljøet så tar de med seg foreldrene til plasser som barnehagen har besøkt. Barna kan i disse tilfellene være bedre kjent i nærmiljøet enn det foreldrene er fordi at barnehagen har vært på tur. I denne barnehagen fortalte de også at de hadde innført løse materialer ute i uteområdet rundt barnehagen og at dette økte barnas fysiske aktivitet. Noen av barnehagene nevnte også at barna har lov til å bruke ski i barnehagen og at en naturbarnehage kan ha rammer som stimulerer en god motorisk utvikling. Samtidig som at barnehagene kan ha gode rammer for motorisk utvikling så en barnehage at i nærmiljøet er disse rammene enda friere og at de gir nye impulser. Alle barnehagene gikk i gjennomsnitt på tur til nærområdene minst 1 gang i uka og de kunne også ta ekstra turer ut i fra barnas ønsker.

5.2 Mine refleksjoner

I innledningen til denne oppgaven har jeg beskrevet mine tanker og grunnlaget for å velge den problemstillingen som jeg har valgt. Med utgangspunkt i egne forestillinger så har jeg brukt 5 barnehager for å komme fram til et svar på min problemstilling. Jeg har intervjuet barnehagelærere på storbarnsavdelinger og transkribert de svarene jeg har fått. Mine forestillinger føler jeg har blitt motbevist av de svarene jeg har fått av barnehagelærerne. Opplevelsene som jeg sitter igjen med fra å ha vært i kontakt med barnehagelærerne er at de har flere tanker om inkludering enn det jeg hadde trodd og at det faktisk fokuseres mer på dette temaet i hverdagen til barna enn jeg også hadde trodd. Barnehagene fokuserte på at barnas stemme skulle bli hørt og at de skulle få være deltakende i sin egen hverdag. Dette opplevde jeg at barnehagene gjør i litt forskjellig grad, men at alle har det som fokus at barna skal få være inkluderte. Barnehagene hadde stort fokus på at barna trenger å være ute i nærmiljøet og at dette var viktig for deres utvikling både fysisk og psykisk. Mine egne tanker etter å ha skrevet denne oppgaven er at inkludering er en viktig bit av barnehagens hverdag og for barnas utvikling. I tillegg så ser jeg større viktighet med inkludering i etterkant av turene også, og ikke bare i forkant. Inkludering i etterkant tenker jeg er viktig for at barna skal kunne få en liten forberedelse til neste turdag og at de skal få tenkt gjennom sine egne erfaringer og opplevelser.

6 Litteraturliste

- Amundsen, H. M. (2011): *Dannelsens topologi*. I Glaser, V., Moen, K.H., Mørreaunet, S. & Søbstad, F. (red.) (2011): *Barnehagens grunnsteiner. Formålet med barnehagen*. (ss 148-161) Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Andresen, R. (2010): *Pedagogisk dokumentasjon og barns medvirkning*. I Aamotsbakken, B. (red.) (2010): *Læring og medvirkning*. (ss 139-152). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Arnesen, A. L. (2012): *Den komplekse inkluderingen og pedagogisk nærvær*. I Arnesen, A. L. (red.), Allan, J., Andresen, R., Kolle, T., Larsen, A. S., Simonsen, E., Solli, K. A. & Ulla, B. (2012): *Inkludering. Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. (ss 247-271). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Arnesen, A. L. (2012): *Inkludering*. I Arnesen, A. L. (red.), Allan, J., Andresen, R., Kolle, T., Larsen, A. S., Simonsen, E., Solli, K. A. & Ulla, B. (2012): *Inkludering. Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. (ss 13-33). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Arnesen, A. L. (2012): *Inkludering i det utdanningspolitiske barnehagelandskapet*. I Arnesen, A. L. (red.), Allan, J., Andresen, R., Kolle, T., Larsen, A. S., Simonsen, E., Solli, K. A. & Ulla, B. (2012): *Inkludering. Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. (ss 56-78). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Bae, B. (2007): *Å se barn som subjekt – noen konsekvenser for pedagogisk arbeid i barnehage*. Lastet ned 21.03.2014 fra:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/barnehager/a-se-barn-som-subjekt--noen-12345konsekvens.html?id=440489>
- Bagøien, T. E. & Storli, R. (2013): *Lag en naturlekeplass – i barnehage og skole*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Broström, S. (2011): *Børnehavens formål – et kritisk blik*. I Glaser, V., Moen, K. H., Mørreaunet, S. & Søbstad, F. (red.) (2011): *Barnehagens grunnsteiner. Formålet med barnehagen*. (ss 37-48). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Dalland, O. (2012): *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

- Eide, B. J. & Winger, N. (2006): *Dilemmaer ved barns medvirkning*. I Bae, B., Eide, B. J., Winger, N. & Kristoffersen, A. E. (2006): *Temahefte om barns medvirkning*. (28-51). Oslo: Kunnskapsdepartementet
- FNs barnekonvensjon* (2003). Oslo: Barne- og familiedepartementet
- Haga, M. (2010): *Allsidig bevegelseserfaring, fysisk utfoldelse og bevegelsesglede*. I Sandseter, E. B. H., Hagen, T. L. & Moser, T. (red.) (2010): *Kroppslighet i barnehagen. Pedagogisk arbeid med kropp, bevegelse og helse*. (ss 252-263). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kolle, T., Larsen, A. S. & Ulla, B. (2010) *Pedagogisk dokumentasjon – inspirasjoner til bevegelige praksiser*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kristiansen, T. (2011): *Medvirkning – uendelig vanskelig, fantastisk enkelt!* I Glaser, V., Moen, K. H., Mørreaunet, S. & Søbstad, F. (red.) (2011): *Barnehagens grunnsteiner. Formålet med barnehagen*. (ss 188-198). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2012): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lov om barnehager. (LOV-2005-06-17-64). (2006). Lastet ned 26.03.2014 fra: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Lyngmo, I. (2013): *BarnehageSKRIK*. Lastet ned 21.03.2014 fra: <http://www.barnehage.no/no/Nyheter/2013/September/Barnehageskriket/>
- Lysklett, O. B. & Bjørgen, K. (2010): *Barns bevegelseslek i snø og is*. I Sandseter, E. B. H., Hagen, T. L. & Moser, T. (red.) (2010): *Kroppslighet i barnehagen. Pedagogisk arbeid med kropp, bevegelse og helse*. (ss 352-371). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Meer, A. (2010): *Tidlig utvikling hos de minste barn i alderen 0-1 år*. I Sandseter, E. B. H., Hagen, T. L. & Moser, T. (red.) (2010): *Kroppslighet i barnehagen. Pedagogisk arbeid med kropp, bevegelse og helse*. (ss 150-169). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Mjaavatt, P. E. & Fjørtoft, I. (2008): *Barn og fysisk aktivitet – med hovedvekt på aldersgruppa 0-16 år*. Lastet ned 21.03.2014 fra: <http://www.frifo.no/file=1390>

- Moen, K. H. (2011): *Nærmiljø og samfunn i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Molander, B. (2013): *Mangfold og inkludering*. I Kvello, Ø. (red.) (2013): *Barnas barnehage 2. Barn i utvikling*. (ss 257-273). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Moser, T. (2010): *Barns kroppslighet som del av barnehagens helhetlige dannelsesoppdrag*. I Sandseter, E. B. H., Hagen, T. L. & Moser, T. (red.) (2010): *Kroppslighet i barnehagen. Pedagogisk arbeid med kropp, bevegelse og helse*. (ss 22-42). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Moser, T. (2010): *Motorikk, utvikling og læring – en kort innføring i grunnleggende begreper og forståelser*. I Sandseter, E. B. H., Hagen, T. L. & Moser, T. (red.) (2010): *Kroppslighet i barnehagen. Pedagogisk arbeid med kropp, bevegelse og helse*. (ss 126-149). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Nordbotten, G. L. N. (2011): *Barns fysiske utvikling. Hvordan stimulere barns fysiske utvikling?* Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Personopplysningsloven. (LOV-2000-04-14-31). (2001). Lastet ned 15.03.2014 fra <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2000-04-14-31>. *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (2011). Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Røys, H. (2007): *Pedagogikk i barnehagen. Grunnbok for førskolelærere*. Oslo: N.W. Damm & Søn
- Solli, K. A. (2012): *Inkludering i barnehagen i lys av forskning*. I Arnesen, A. L. (red.), Allan, J., Andresen, R., Kollé, T., Larsen, A. S., Simonsen, E., Solli, K. A. & Ulla, B. (2012): *Inkludering. Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. (ss 34-55). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Sveen, T. H. (2013): *Å møte foreldre i barnehagen*. I Kvello, Ø. (2013): *Barnas barnehage. Barn i utvikling*. (ss 274-307). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Thagaard, T. (2013): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Tholin, K. R. (2013): *Omsorg i barnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Ulla, B. (2012): *Kroppens kraft. Kropp som del av inkludering og profesjonsutøvelse i barnehagen*. I Arnesen, A. L. (red.), Allan, J., Andresen, R., Kolle, T., Larsen, A. S., Simonsen, E., Solli, K. A. & Ulla, B. (2012): *Inkludering. Perspektiver i barnehagefaglige praksiser*. (ss 126-148). Oslo: Universitetsforlaget AS.

7 Vedlegg

7.1 Intervjuguide

1. Hva tenker du når jeg sier inkludering av barn i barnehagen?
2. Hvorfor er det viktig at barn får være på tur i nærmiljøet og hvordan tenker du at dette påvirker barnas utvikling?
3. Hvordan kan barna inkluderes i forhold til turdager og hvilke tiltak gjør dere?
4. Hvilke andre tiltak kan man gjøre for å inkludere barna?
5. Hvilke krav stiller denne inkluderingen til voksenrollen i barnehagen?
6. Hvilke krav stiller denne inkluderingen til organisering og struktur i barnehagen?
7. Hva tror du kan være positivt med å inkludere barna i forhold til turdager?
8. Kan du se noen utfordringer med inkludering av barn i forbindelse med turdag?
9. Hvordan tror du at inkluderingen kan være med på å påvirke barnets oppfatning av å være på tur?
10. Fortell meg om dine erfaringer rundt temaet inkludering av barn i barnehagen.